

*С.В. Сорока,
Р.В. Волчецький*

2.5. ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Період становлення відносин України з ЄС (1989-1998 роки)

Глобальна трансформація міжнародної системи на початку дев'яностих років ХХ століття створила передумови для реалізації вікового прагнення українського народу до незалежності, що відбулося в Акті про незалежність України від 24 серпня 1991 року, а також у результатах національного референдуму 1 грудня того ж року. Як і всі постсоціалістичні країни, Україна змушена була приступити до масштабних економічних перетворень. Разом з тим, порівняно з більшою частиною інших країн Східної Європи, вона зіткнулася з додатковими труднощами державного будівництва як нова держава і незалежний економічний суб'єкт.

Україна від початку незалежності лише певною мірою успадкувала зовнішню політику, яку проводив Радянський Союз, тому швидко актуалізувалася потреба розробки нової європейської політики. Вже в Постанові Верховної Ради УРСР від 25 грудня 1990 року “Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України у сфері зовнішніх відносин” уряду було доручено спрямувати зусилля на забезпечення безпосередньої участі Української РСР у загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Після проголошення незалежності України і проведення національного референдуму відразу надійшла реакція Європи. 2 грудня 1991 року з'явилася Декларація Європейських Співтовариств щодо України, де було відзначено демократичний характер Всеукраїнського референдуму та пролунав заклик до України підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог, спрямований на забезпечення виконання всіх колишніх зобов'язань СРСР.

Незалежність України поставила дуже гострі проблеми перед керівниками країн ЄС. В українській політиці Захід особливо цікавило ядерне питання, тому що Україна успадкувала ядерний арсенал і стала відразу третьою ядерною державою після Росії та США. Позицію Європи щодо України з 1991 до 1993 року називають позицією “байдужості та спостереження”. Це було пов'язано з тим, що Європа тривалий час розглядала Україну, головним чином, як

винуватицю поширення ядерної зброї і як перешкоду в процесі роззброєння. Втім, вже у січні 1992 року Україна вступила до НБСЄ, а у червні 1992 року підписала договір СТАРТ-1 і Лісабонський протокол, погодившись ліквідувати у найкоротший термін свої стратегічні озброєння далекої дії. Це сприяло похваленню відносин з ЄС. Уже у Заключній декларації сесії Європейської Ради, що проходила в червні 1993 року в Копенгагені, згадуються міжнародні зобов'язання України і зазначається, що їх дотримання є неодмінною умовою для повної інтеграції України в міжнародне співтовариство і сприяло б розвитку її відносин з Європейським Співтовариством і його державами-членами.

Дещо згодом, у вересні 1992 р. відбулася перша зустріч Україна – ЄС на найвищому рівні між Президентом України Л. Кравчуком та Головою Єврокомісії Ж. Делором. Досягнуті домовленості дозволили розпочати переговори щодо укладання угоди і відкриття в Києві в жовтні 1993 р. представництва Комісії Європейських Співтовариств в Україні, а також започаткування у березні 1994 р. зустрічей “Україна – Трійка ЄС”.

Про економічні відносини між ЄС і Україною можна говорити, починаючи з 1991 року. Першу угоду про торгове й економічне співробітництво було підписано 18 грудня 1989 року між Європейським Співтовариством, з одного боку, і СРСР, з іншого. Ця угода мала діяти впродовж десяти років. Вона не передбачала режиму преференцій і поширювалася на торгівлю всіма промисловими товарами, за винятком текстилю, морепродуктів і виробів зі сталі, що перебувають у компетенції Європейського співтовариства з вугілля і сталі. Вони повинні були стати предметом окремих угод. Метою цієї угоди було створення режиму найбільшого сприяння щодо тарифів і мита, а також поступове усунення кількісних обмежень на торгівлю усіма промисловими товарами, за винятком текстилю, морепродуктів і виробів із сталі.

Співдружність незалежних держав (СНД), включаючи Україну, успадкувала всі міжнародні угоди і зобов'язання колишнього СРСР, відповідно до Мінської угоди про розпуск СРСР від 8 грудня 1991 року і рішень, прийнятих в результаті підписання цієї угоди. Таким чином, угода 1989 року встановила перші договірні рамки, що застосовувалися до вступу в силу Тимчасової угоди між ЄС і Україною в 1996 році, і навіть до вступу в силу Угоди про партнерство і співробітництво в 1998 році у галузі економічного співробітництва.

У серпні 1991 року до розділу про співробітництво, передбаченого в угоді з СРСР, додався протокол про технічну, юридичну й адміністративну допомогу в рамках програми технічного сприяння Співтовариства Радянському Союзу – TACIS (розрахована на країни СНД і Монголію). Технічна допомога являла собою дуже широкий спектр заходів, від галузевих програм економічної реконструкції до підтримки конкретних дрібних і середніх підприємств. Беручи до уваги розпад Радянського Союзу, TACIS у 1992 році було змінено. Україна стала, у порядку значимості, другим одержувачем кредитів TACIS після Росії.

З 1 січня 1993 року Україна була також включена в Систему загальних преференцій (СЗП). Завдяки цій системі більшість українських товарів одержала безмитний доступ на ринок Євросоюзу або для них встановлювалося невелике мито, без зобов'язань взаємності з української сторони. Україна мала користуватися тими ж пільгами, що й країни, які розвиваються, за винятком металургійної продукції і продуктів рибної промисловості. Мета СЗП – стимулювати економічний розвиток через експорт.

З огляду на розпад СРСР і утворення СНД Рада ЄС запропонувала 2 березня 1992 року укласти угоди про партнерство і співробітництво з усіма республіками пострадянського простору, за винятком прибалтійських країн. Україна є першою країною СНД, стосовно якої було вироблено Стратегію відносин у квітні 1994 року. Київ хотів розширити рамки співробітництва, запропонованого Комісією ЄС, до рівня угод, підписаних, починаючи з 16 грудня 1991 року, з Польщею, Угорщиною і Чехословаччиною, що передбачали можливість інтеграції, нехай ще і не в дуже ясній формі, у Європейський Союз. Однак Європейська Комісія відхилила цю пропозицію і запропонувала підхід, що не припускав вступу в майбутньому до ЄС.

У загальнополітичному плані найважливішою подією в розглянутий період є підписання Києвом і Брюсселем 14 червня 1994 року в Люксембурзі Угоди про партнерство і співробітництво (УПС), першої угоди з державою СНД (угоду з Росією було підписано 24 червня). Договір дозволив інституалізувати і посилити двостороннє співробітництво в багатьох галузях.

10 листопада 1994 року Верховна Рада ратифікувала цю угоду, але чинності вона набула лише 1 березня 1998 р., після ратифікації її усіма країнами-членами ЄС. Водночас торговельні положення УПС почали діяти вже з 1 червня 1995 р. на основі відповідної Тимчасової угоди.

Угода про партнерство і співробітництво містила 1 009 статей, 5 анексів та Протокол про взаємодопомогу щодо торговельних мит (діяв до 2004 року). Угода передбачала систему регулярних консультацій на різних рівнях, створюючи основи для стабільного політичного діалогу Україна – ЄС. Даний тип угод – про партнерство та співробітництво – Європейський Союз застосував для формалізації своїх відносин з новими незалежними державами, що виникли на пострадянському просторі внаслідок розвалу СРСР. Розраховані на початковий період у 10 років з наступним автоматичним подовженням терміну дії, ці угоди створили правові засади та інституційні рамки для розбудови політичних, економічних і торговельних відносин на основі демократичних принципів та поваги до прав людини.

На даному етапі стає помітно, що ситуація у відносинах між Україною та ЄС змінилась, але ще досить важко зрозуміти в який саме бік. Навіть незважаючи на численні заохочувальні заяви лідерів ЄС, усі зацікавлені сторони визнають, що відносини між Україною і ЄС зазнають труднощів. Співтовариство намагалося надати суто торгово-економічний акцент своїй українській політиці, яка, проте, формується і визначається політичними міркуваннями. На самому початку відносин європейський підхід до України базувався на трьох принципах: вільного доступу українських промислових товарів на єдиний європейський ринок, фінансова допомога й інституційна лізація економіко-політичного діалогу.

Варто зазначити, що стратегія ЄС стосовно України на даному етапі включала:

- укладення Угоди про партнерство і співробітництво (УПС);
- багаторічну програму технічного сприяння TACIS;
- програму екстреної допомоги, зокрема гуманітарну продовольчу допомогу, позики і кредити;
- велику програму співробітництва у найважливіших галузях, як, наприклад, ядерна енергетика;
- встановлення й інституалізацію технічних, політичних і культурних контактів.

Після оформлення Угоди про партнерство та співробітництво визнання законності й конструктивності українських інтересів було зафіксовано в Спеціальному рішенні від 31 жовтня 1994 року, а також у прийнятій 28 листопада 1994 року Радою ЄС Спільній стратегії стосовно України. В Спільній стратегії Ради ЄС, що набрала сили негайно, країни-члени зобов'язалися встановити міцний політичний зв'язок з Україною, підтримати її незалежність, розвиток демократії,

економічні реформи та її включення у світову економіку. Зобов'язання ці були підтвержені Римською політичною декларацією в травні 1996 року.

Не можна обійти увагою деякі події, які мали особливе місце в цей період, а саме: у березні 1995 р. відбулося перше засідання Спільного комітету Україна – ЄС; в липні 1995 р. в Брюсселі відкрито Представництво України при ЄС. Ці події мали особливу роль у відносинах між Україною та ЄС і вони встановлювали нову стратегію ЄС стосовно Києва. Україна теж надавала значної ваги відносинам з ЄС, проголосивши повноправне членство в Європейському Союзі стратегічною метою держави. Діалог України з ЄС поглибився в усіх напрямках. Стало очевидним, що Україна буде докладати всіх зусиль на шляху повернення у європейську сім'ю. Так, 7 лютого 1995 року Президентом затверджено Указ “Про заходи щодо вдосконалення співробітництва України з Європейським Союзом”.

Європейський Союз поступово став виробляти спільну стратегію підтримки України, встановлюючи як політичні, так і економічні зв'язки. Європейські партнери починають відмовлятися від риторичних, ні до чого не зобов'язуючих декларацій. У цей період ЄС приділяє підвищену увагу уточненню концепції своїх відносин з Україною. 6 грудня 1996 року Рада ЄС затвердила розроблений Комісією План дій з метою реалізації укладеної з Україною Угоди про партнерство і співробітництво. Цим планом переслідувалися дві додаткові мети – з одного боку, дати українській владі посиленний політичний сигнал підтримки Союзу, а з іншого – вивчити можливості кращого використання допомоги, щоб зміцнити існуюче співробітництво. У ньому позначено шість пріоритетних для Співтовариства і його членів напрямів: підтримка економічних реформ, сприяння перетворенню українського суспільства, головним чином, розвитку демократичних інститутів, модернізації системи освіти, включення України в архітектуру європейської безпеки і посилення політичного діалогу, сприяння регіональному співробітництву між Україною та її сусідами, зміцнення договірних зв'язків між ЄС і Україною, реформа енергетичного сектора. План уточнив, що головним інструментом підтримки його здійснення є програма TACIS.

За роки після підписання Угоди про партнерство та співробітництво діалог між Україною і ЄС набув практичного і різноманітного змісту. Було нагромаджено значний досвід практичного співробітництва між Україною і ЄС, що дозволяв реалістично

оцінити можливості здійснення УПС, уточнити найбільш перспективні галузі та найбільш ефективні методи співробітництва.

Дуже важливою подією для України став Перший Саміт Україна – ЄС, який відбувся 5 вересня 1997 року у Києві, на якому дві сторони підтвердили свої наміри щодо подальшої співпраці та наголосили на якнайшвидшій ратифікації УПС між Україною та Євросоюзом. Він був покликаний підбити певний підсумок переговорного двістороннього процесу і започаткувати якісно новий етап у взаємних поступках, протягом якого має бути створено всі передумови для оформлення обґрунтованого подання України щодо вступу до ЄС. У цьому контексті Саміт показав усьому світові, що стратегічною метою України є набуття дійсного членства в ЄС. Саме тому 24 лютого 1998 року Президент України Леонід Кучма підписав Указ “Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС і вдосконалення механізму співробітництва з ЄС”.

Як вже зазначалося вище, 1 березня 1998 року Угода про партнерство і співробітництво увійшла в силу. Ця подія починає новий етап в інтенсифікації відносин між Європейським Союзом та Україною. Варто зазначити, що Верховна Рада України ратифікувала УПС ще 10 лютого 1994 року. Україні, в силу тих чи інших причин, довелось чекати аж чотири роки на імplementацію в дію цього важливого документу. Це яскравий приклад складного і довготривалого процесу “повернення України до Європи”. Без сумніву, Європа стала готовою до співпраці із Україною, водночас, і Україна побачила своє майбутнє в об’єднаній Європі.

Стосунки між Україною та ЄС у світлі набуття чинності Угоди про партнерство та співробітництво

Після набуття чинності УПС відносини між Україною та Європейським Союзом були визначені як “стратегічне партнерство”. В контексті цього, Комітетом з питань співробітництва між Україною та ЄС в рамках УПС було засновано 6 галузевих підкомітетів: з питань торгівлі та інвестицій, фінансів, економіки та статистики; енергетики, ядерних питань і навколишнього природного середовища; митного і прикордонного співробітництва, боротьби з “відмиванням” коштів і наркобізнесом; транспорту, телекомунікацій, науки та технологій, освіти та навчання; вугілля і сталі, гірничої промисловості та сировинних матеріалів.

Наприкінці 1998 р. розпочалося міжпарламентське співробітництво між Україною та ЄС в рамках Угоди про партнерство та

співробітництво. Намагаючись бути послідовним, Європейський Парламент 12 березня 1998 року прийняв резолюцію у зв'язку з повідомленням Єврокомісії Раді ЄС щодо Плану дій відносно України. Парламент вважав, що угода про партнерство – тільки етап до більш тісної асоціації України і ЄС і що необхідно передбачити, коли з'являться відповідні умови уведення нових інструментів для реалізації такої асоціації. 8-9 червня 1998 року в Люксембурзі відбулося інавгураційне засідання Ради з питань співробітництва України з ЄС, на якому Прем'єр-міністр України зробив політичну заяву щодо прагнення України набути асоційованого статусу в ЄС. Зрозуміло, що ні ЄС, ні Україна ще не були достатньо готовими до такого кроку, хоча Україна наполягала на необхідності укладення договору про асоційоване членство, розглядаючи його як середньострокове завдання двостороннього співробітництва. Це ще раз підтвердило серйозність намірів України асоціюватися з Євросоюзом.

Про важливість “європейського вектору” зовнішньої політики України, свідчать і ряд ухвалених нормативних актів. Зокрема, підписаний 11 червня 1998 р. Президентом України Указ про Стратегію інтеграції України до ЄС, в якій були визначені пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 року. Ця Стратегія визначила основні напрями співробітництва України з Європейським Союзом – адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини, економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС, інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки, політична консолідація та зміцнення демократії, адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС, культурно-освітня і науково-технічна інтеграція, регіональна інтеграція України, галузева співпраця, співробітництво в галузі охорони довкілля. Внутрішнє забезпечення процесу інтеграції України до ЄС покладалося на центральні та місцеві органи виконавчої влади України у співпраці з органами законодавчої влади, відповідними органами місцевого самоврядування. Керівництво стратегією інтеграції України до ЄС здійснював Президент України. Кабінет Міністрів України забезпечував реалізацією Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу.

Стратегія інтеграції України до ЄС має забезпечити входження нашої держави до Європейського політичного (в тому числі у сфері зовнішньої політики і політики безпеки), інформаційного, економічного і правового простору. Отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС проголошувалося головним зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі та

мало співвідноситися в часі з набуттям повноправного членства в ЄС державами-кандидатами, які мають спільний кордон з Україною. На основі Стратегії інтеграції України до ЄС розроблені галузеві та національна програма інтеграції України до ЄС (затверджена Указом Президента України № 72 від 14 вересня 2000 р.).

Варто зазначити, що у червні 1998 року ЄС реагував з обережністю на інтеграційні намагання України. Європейський підхід на наступні роки можна сформулювати в такий спосіб: з об'єктивних причин Союз не збирається щодо України вести мову про вступ, натомість він пропонує конструктивно працювати через УПС, наполягаючи на її потенціалі, а також на необхідності її ґрунтовного використання, перш ніж розглядати будь-яку іншу угоду.

Кульмінацією відносин між Україною та Євросоюзом і перспектив їх подальшого розвитку в досліджуваній нами період став Другий Саміт Україна – Європейський Союз, який відбувся 16 жовтня 1998 р. у Відні, і став ключовою подією двосторонніх відносин. Президент України та керівництво ЄС досягли домовленості щодо вивчення ЄС можливості початку консультацій про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. ЄС підтримав український варіант транзиту каспійської нафти до Західної Європи. На Саміті сторони також підтвердили намір щодо виконання Меморандуму про взаєморозуміння від 1995 року про надання ЄС кредиту для фінансування завершення 4-го та 2-го енергоблоків Рівненської і Хмельницької АЕС та продовжили обговорення питань щодо збільшення інвестицій в Україну та усунення перешкод і обмежень для українських виробників на ринках ЄС. За результатами Саміту, в спільному комюніке для преси, стан двосторонніх відносин між Україною та ЄС було охарактеризовано як “унікальне і стратегічне партнерство”.

Не можна обійти увагою той факт, що 5 листопада 1998 року і 26 квітня 1999 року відбулись перші два засідання Ради з питань співробітництва України з ЄС. Особливу перевагу мала саме друга зустріч, яка відбулась у Люксембурзі. На цій зустрічі було затверджено структуру і механізм діяльності даної установи, що мала здійснювати контроль за виконанням УПС та розглядати будь-які питання, що виникають в рамках Угоди, а також інші двосторонні або міжнародні питання, що становлять взаємний інтерес.

Важливим етапом у відносинах між Україною і ЄС стало ухвалення Європейською Радою 10 грудня 1999 р. в Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України (ССУ), спрямованої на зміцнення відносин “стратегічного партнерства” між Україною та ЄС. Ця стратегія передбачалась на чотирирічний початковий період з

майбутнім продовженням, переглядом і, в разі потреби, зміною Європейською Радою за рекомендацією Ради ЄС. У документі відзначалися європейські прагнення України і вітався її проєвропейський вибір. ЄС підтвердив свої зобов'язання щодо підтримки політичних та економічних перетворень в Україні, які мають забезпечити подальше її наближення до ЄС. Рада підкреслювала рішучість Євросоюзу розвивати “стратегічне партнерство” з Україною. Спільна стратегія трактувала Україну як ключового партнера, що займає “унікальну позицію” у Європі і є “регіональним актором першого плану”.

Стратегія, головним чином, торкається питань правосуддя і внутрішніх справ (УПС майже не приділило уваги цій галузі), безпеки (і в силу цього зв'язку з Організацією з безпеки і співробітництва в Європі), а також регіонального співробітництва. Також серед тем, порушених Спільною стратегією, слід згадати перелік стратегічних цілей ЄС стосовно України, що мали на увазі допомогу Києву на перехідному етапі та у проведенні реформ, стимулювання демократії та підтримку європейської стабільності, зміцнення правової держави, інтеграцію України в Європейський соціально-економічний простір, співробітництво в питаннях стабільності й безпеки, у специфічних галузях (зміцнення суспільних інститутів, регіонального і прикордонного співробітництва), а також пошук спільних рішень на загальні виклики в Європі (зокрема, в галузі ядерної безпеки й охорони навколишнього середовища).

Спільна стратегія підтримує європейські устремління України, дає пояснення, як двостороннє співробітництво буде вести до зближення України з ЄС. Що стосується інтеграції України в європейську економіку, то тут бракує ясності. Робляться посилання на нинішню політику розширення ЄС і на абсолютну необхідність повної реалізації Угоди про партнерство і співробітництво як попередньої умови повноправного вступу в ЄС. Іншими словами, українська держава одержала запевнення в тому, що Захід вітає її європейську орієнтацію, але Україна повинна здійснити чимало перетворень, перш ніж стати асоційованим, а потім повноправним членом.

Принципове значення для подальшої співпраці мали Парламентські слухання з питань реалізації державної політики інтеграції до ЄС 11 грудня 2001 р., які вперше продемонстрували консолідацію зусиль Верховної Ради та Уряду України навколо курсу на європейську інтеграцію. У світлі цих подій, 10 січня 2002 року в Мадриді на зустрічі “Україна – “Трійка ЄС” на рівні міністрів закордонних справ українська сторона знов запропонувала перевести

відносини Україна – ЄС у площину асоціації. 20 червня 2002 року Верховна Рада прийняла Звернення до парламентів, урядів та громадськості держав-членів Європейського Союзу, в якому закликала їх підтримати курс нашої держави на європейську інтеграцію, шляхом виведення взаємин з Україною на новий рівень розвитку, адекватний стратегічним зрушенням на Європейському континенті та глибоким змінам, що відбуваються в Українській державі.

Дуже важливу роботу в напрямку поліпшення відносин з Європою в той час зробив Президент України Л. Кучма. Важливою подією стало подання щорічного звернення Президента України від 31 травня 2002 року до Парламенту “Про внутрішнє і зовнішнє становище України” під назвою “Європейський вибір”, яке поставило наступні цілі:

- 1) у 2003-2004 роках підписати угоду з ЄС про асоційоване членство і провести переговори про Зону вільної торгівлі;
- 2) у 2004-2007 роках Україна повинна виконати всі необхідні процедури для вступу в силу угоди про асоційоване членство;
- 3) у 2005-2007 роках Україна повинна створити Митний союз з ЄС;
- 4) у 2007-2011 роках – виконати умови, необхідні для вступу до Євросоюзу.

Тоді ж Україна звернулася до Європейського Союзу з проханням надати їй статус асоційованого члена, на що Україні запропонували статус “сусіда ЄС”. А вже у квітні 2003 р. українська делегація на чолі з Президентом України Л. Кучмою взяла участь у роботі Європейської Конференції. Одразу після цього 19 квітня 2003 року спеціальним Указом Президента було впроваджено День Європи в Україні (який зі зрозумілих причин не співпав із загальноєвропейським – 9 травня, і його вирішено відзначати щорічно у третю суботу травня).

Можливості співробітництва вздовж майбутніх кордонів розширеного ЄС були визначені в посланнях Єврокомісії від 11 березня та 1 липня 2003 року, а саме в концепції “Ширша Європа” та в Інструменті “Нове сусідство”. Комісія ЄС прийняла нові рамки своїх взаємовідносин із Україною. У посланні, озаглавленому “Ширша Європа – сусідство: нові рамки взаємовідносин із нашими східними та південними сусідами” Комісія чітко визначила, що метою нових рамок є утворення зони процвітання та добросусідства – кола друзів, – із якими вона матиме тісні мирні стосунки та співробітництво. Послання “Ширша Європа” також включала програму “Сусідство” як нову ініціативу для подолання наслідків

розширення, сприяння співробітництву вздовж кордонів ЄС з Україною. Тобто, з вищезазначеного стає зрозуміло, що ні про яку дійсно глибоку інтеграцію з ЄС і не йшлося. Більше того, ЄС запропонував Україні не статус кандидата на вступ до ЄС, а статус країни-сусіда в рамках програми Європейської політики сусідства (ЄПС).

Для реалізації ЄПС було створено Європейський механізм сусідства (ЄМС), впровадження якого почалося, починаючи з 2007 року. За задумом ЄС, завдання ЄПС полягало у тому, щоб поділитися перевагами розширення ЄС 2004 року з країнами-сусідами стосовно зміцнення стабільності, безпеки та добробуту усіх, на кого поширюється дія цієї політики. Її було розроблено з метою попередити появу нових ліній розмежування між розширеним ЄС та його сусідами і запропонувати їм можливість участі в різноманітних видах діяльності ЄС за допомогою більш інтенсивної співпраці у сфері політики, безпеки, економіки та культури. ЄПС також мала би сприяти виконанню одного із стратегічних завдань Європейського Союзу, визначеного у Європейській стратегії безпеки у грудні 2003 року, а саме розбудові безпеки в сусідських регіонах. А, отже, ні про яку перспективу членства чи особливих стосунків мови не велося.

Серед негативів даної програми слід виділити те, що правовою основою відносин розширеного ЄС із країнами-сусідами мають стати “сусідські угоди”. Головним же позитивом можна вважати обіцянку надати всім державам-сусідам ЄС перспективу залучення до внутрішнього ринку Європейського Союзу, в тому числі шляхом реалізації принципів чотирьох свобод (свобода руху товарів, капіталу, осіб та послуг).

У концепції “Ширша Європа” було також запропоновано, щоб відносини ЄС з сусідніми країнами надалі базувалися на двосторонніх Планах дій, які можуть у перспективі замінити собою існуючі на сьогодні Стратегії ЄС щодо цих країн. При цьому передбачалося, що такий План дій для кожної конкретної сусідньої країни буде окремим, його розробка та схвалення відбуватимуться з урахуванням пропозицій зацікавленої країни. У червні 2003 р. Рада Європейського Союзу прийняла рішення щодо необхідності розробки такого документа з Україною.

Отже, в окресленій ситуації забезпеченню внутрішньої готовності України до співробітництва з ЄС на новому інтеграційному рівні мала сприяти реалізація спільного Плану дій Україна – ЄС. Такий План дій став на найближчу перспективу основним інструментом переведення

відносин між Україною та ЄС від моделі співробітництва до моделі інтеграції та асоціації.

План дій Україна – ЄС мав визначати основні напрями співробітництва на найближчі 2-3 роки. Україна виходила з того, що однією з основних цілей Плану має бути створення передумов для переходу до якісно нових відносин в усіх сферах співробітництва, а в торговельній сфері – до створення Зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. План дій концентруватиметься на вирішенні проблемних питань у контексті виконання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, заходах, спрямованих на просування України до Копенгагенських критеріїв, зокрема зміцненні інституційної спроможності судової влади України, сприянні розвитку громадянського суспільства, забезпеченні верховенства права, захисті основних прав людини і громадянських свобод, продовженні адміністративної реформи, економічним реформам в Україні, зокрема пенсійній та податковій, поліпшенні умов для розвитку малого й середнього бізнесу, здійснення заходів з метою наближення систем сертифікації та стандартизації до вимог СОТ тощо.

З позиції України План дій мав бути спільним короткостроковим документом, спрямованим на підготовку обох сторін щодо відносин в умовах асоціації. А з позиції Співтовариства він повинен спрямовуватися на проведення демократичних реформ в Україні і виконуватися за умов добровільного зобов'язання України, від чого залежатиме подальший розвиток відносин між Україною та ЄС. Стає зрозумілим, що головним завданням України в цей період залишалося забезпечення переходу від партнерства та співробітництва до формату інтеграції та асоціації, але політичною лінією Європейського Співтовариства залишалася розбудова відносин з Україною виключно в рамках Європейської політики сусідства.

Розуміючи важливість змін у цей період навесні 2003 р. уряду було доручено в тримісячний термін розробити концепцію Плану дій Україна – ЄС. У свою чергу, на саміті Україна – ЄС, який відбувся 7 листопада 2003 року в Ялті, європейська сторона презентувала своє бачення програми “Ширша Європа”, у якій було окреслено перелік нових можливостей, які мають полегшити поступовий вступ України до внутрішнього ринку ЄС та участь у політиці та програмах ЄС. ЄС вперше визнав можливість виникнення небажаних наслідків інтеграції для України в короткостроковій перспективі та погодився розпочати консультації щодо пошуку спільних відповідей на ці виклики.

Після закінчення президентських виборів в Україні у 2004 році Європейська Спільнота відверто була вражена тією політичною ситуацією, яка виникла в Україні і дала зрозуміти, що така зміна політичної обстановки може зробити новий виток у відносинах між Україною та ЄС. Натомість після Помаранчевої революції Україна пройшла кілька кіл зміни політичної влади. Але при цьому, насправді, активного виконання Копенгагенських критеріїв чи хоча б прискореного переговорного процесу щодо вступу України до СОТ не спостерігалось. Та все ж таки позитивні зрушення були, серед них: розширення свободи ЗМІ, зміцнення громадянського суспільства, існування незалежної судової гілки влади, політично структурованого Парламенту, що суттєво наближає Україну до виконання політичної складової Копенгагенських критеріїв членства в ЄС, підвищення міжнародного авторитету тощо.

У підтвердження цього 13 січня 2005 року було ухвалено депутатами Європейського Парламенту резолюцію щодо результатів виборів в Україні. В ній зазначався заклик Європарламенту до держав-членів та інституцій ЄС надати Україні чітку євроінтеграційну перспективу, посилити змістовне наповнення Плану дій, надати статус країни з ринковою економікою, спростити візовий режим, сприяти вступу України до СОТ тощо. Заслугує на увагу той факт, що в результаті прийнятої резолюції до Єврокомісії та Ради ЄС було запропоновано запровадити інші форми інтеграції з Україною поза рамками Європейської політики сусідства.

За цей час покращився імідж України в очах європейців, у підтвердження цього можна навести такі цифри: значна частина європейців (понад 60 %) підтримала перспективу набуття Україною в майбутньому членства в ЄС.

Але можна констатувати, що протягом даного періоду Україна не скористалася історичним шансом, щоб добитися не лише реального визнання з боку ЄС євроінтеграційної перспективи України, але навіть істотного просування в напрямку прийняття тих європейських стандартів, які передбачаються Копенгагенськими критеріями. Але все ж таки треба зауважити, що Україні був даний шанс зробити крок вперед і хоча ми не скористалися ним, та все ж важко сказати, як би повела себе Україна у відносинах з ЄС, якщо б цих подій у період президентських виборів в 2004-2005 роках не сталося. Тому, на нашу думку, слід зауважити, що та політична ситуація, яка виникла в Україні, мала величезний вплив на Європу і Україна завдяки цьому покращила власний імідж на міжнародній арені.

Сучасний розвиток взаємовідносин між Україною та ЄС

На сучасному етапі відносини між Україною та Європейським Союзом вийшли на новий якісний рівень і про це свідчить низка угод, концепцій і договорів, підписаних у цей короткий період.

21 лютого 2005 р. на засіданні Ради з питань співпраці між Україною та ЄС було офіційно схвалено План дій Україна – ЄС, розроблений у рамках Європейської політики сусідства (ЕПС), що свідчило про значне зміцнення українсько-європейських відносин. У той же день для посилення і вдосконалення Плану дій Рада ЄС із загальних питань і зовнішніх відносин погодила подальші заходи на підтримку здійснення реформ в Україні. Ця додаткова ініціатива закріплювала пропозиції, спільно подані Комісаром ЄС з питань зовнішніх зносин і Європейської політики сусідства пані Бенітою Ферреро-Вальднер і Високим Представником ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки паном Хав'єром Соланою. Все це свідчило про те, що в Україні відбувається справжній прогрес у відношенні проведення внутрішніх реформ і прийняття європейських стандартів, і що відносини між Україною та ЄС глибшають і міцнішають.

Заслуговує на увагу те, що після ухвалення Плану дій у України з'явилася можливість перегляду договірно-правових рамок відносин між Україною та ЄС в залежності від результатів виконання положень цього документу. Водночас слід наголосити, що прийняття Плану дій Україна – ЄС на 2005-2007 рр., який є важливим інструментом співробітництва між сторонами, було зумовлене необхідністю поступової трансформації відносин між Україною та ЄС з “партнерства та співробітництва” на якісно новий, вищий рівень інтеграції. До того ж у самому Плані дій зазначається, що “розширення ЄС дає можливість для України та Європейського Союзу розвивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть за рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва”.

Протягом 2005-2006 років здійснювалася попередня спільна оцінка виконання Плану дій: під час проведення самітів Україна – ЄС (1 грудня 2005 р., 27 жовтня 2006 р.), засідань Ради з питань співробітництва (13 червня 2005 р., 14 вересня 2006 р.), Комітету з питань співробітництва (19 жовтня 2005 р.), а також підкомітетів Україна – ЄС.

Варто відмітити той факт, що перші підсумки роботи в системі виконання Плану дій були зроблені під час грудневого саміту, який

проходив у Києві. Незалежний моніторинг проводили і неурядові організації та аналітичні центри. Зокрема, експерти Центру Разумкова засвідчили, що за час виконання Плану дій Україні вдалося домогтися певних успіхів на шляху будівництва громадянського суспільства (18 % опитаних відзначили значний прогрес, 32 % – помірний). Досить оптимістичні оцінки щодо забезпечення прав людини й основних свобод (значний і помірний прогрес на цьому напрямі побачили відповідно 13 % і 34 % опитаних). Проте більш ніж стримано представники експертних кіл оцінюють боротьбу з корупцією, забезпечення незалежності судової влади, зрушення в соціально-економічній сфері. З грудня 2006 до квітня 2007 року кількість респондентів, які не побачили жодних втішних результатів боротьби з корупцією, зросла з 66 % до 76 %. До речі, і європейські експерти зазначають, що саме корупція в Україні, яка “набула характеру епідемії”, є головною перешкодою соціально-економічного розвитку. Схожа невтішна динаміка спостерігається і в оцінках забезпечення незалежності судової влади – у грудні 2006 р. цілковиту відсутність прогресу в цій сфері зафіксували 57 %, у квітні 2007 р. – 72 %. Дивуватися таким оцінкам не варто, оскільки в країні нині діє розбалансована, напівзруйнована судова система, точиться відверта боротьба за контроль над судами. У справи української Феміди втручаються владні і політичні інституції.

Протягом 2005 року в рамках виконання Плану дій з Європейським Співтовариством було підписано дев'ять важливих угод, а саме:

- про безквотовий режим торгівлі текстильною продукцією;
- про торгівлю сталеливарними виробами на 2005-2006 рр. (квота – понад 1 млн тонн);
- про використання ядерної енергії в мирних цілях;
- про визначення загальної схеми участі України в операціях ЄС з урегулювання криз;
- про процедури безпеки при обміні інформацією з обмеженим доступом;
- з Європейським інвестиційним банком (кредитні ресурси обсягом 250 млн євро для співфінансування інвестиційних проектів);
- про створення цивільної глобальної навігаційної супутникової системи ГАЛІЛЕО;
- про деякі аспекти авіаційних перевезень;
- про співробітництво в енергетичній сфері.

У цьому ж році було започатковано дослідження економічних передумов створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, переговори про спрощення візового режиму. А вже у наступному році таку угоду було введено в дію. Також 30 грудня 2005 р. Україна отримала від ЄС довгоочікуваний статус країни з ринковою економікою і її вилючено з переліку країн із перехідною економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС.

27 жовтня 2006 року, під час проведення саміту Україна – ЄС у Гельсінкі, було парафіновано угоди про спрощення візового режиму та реадмісію, які можуть вважатися найбільшим досягненням у відносинах Україна – ЄС у 2006 році. Неабияке значення для міжнародного іміджу України мало рішення Уряду США щодо надання їй статусу країни з ринковою економікою у 2006 р. і прийняття 23 березня закону про відміну поправки Джексона-Веніка.

Отже, можна констатувати, що 2005-2006 роки стали дуже важливими для України в питаннях євроінтеграційних процесів. У політичній сфері це, насамперед, проведення чесних та демократичних парламентських виборів 26 березня 2006 року. В економічній – завершення процесу адаптації національного законодавства до стандартів СОТ. У сфері зовнішньої політики – солідарна з ЄС позиція із більшості найважливіших міжнародних проблем та активне співробітництво з митних та прикордонних питань з Республікою Молдова. В той же час значна кількість напрямків, зафіксованих в Плані дій Україна – ЄС, залишається нереалізованими.

Водночас стосунки з Європейським Союзом набувають для України особливого значення при визначенні власних перспектив і резервів для підвищення рівня міжнародних торговельних контактів та рівня конкурентноздатності вітчизняної економіки на світовому ринку. Співпраця з Європейським Союзом дає неоціненний результат, який є очевидним. Це і доступ до світових ринків, інформаційних технологій, і розширення участі у міжнародних інвестиційних процесах, і освітні програми допомоги, вдосконалення транспортних та телекомунікаційних систем. На сьогодні ЄС – найважливіше джерело інвестицій, що приносять в економіку не лише фінансові ресурси, а й міжнародний досвід корпоративного управління, спонукають компанії до впровадження міжнародних стандартів якості, обліку тощо. Нині ЄС є найбільшим торговельним партнером України, на який припадає майже третина загального національного зовнішньо-економічного товарообігу.

Отже, необхідно зазначити, що з кожним роком поглиблюються відносини між Україною та Європейським Союзом та удосконалюється модель євроінтеграційної стратегії України в рамках політики сусідства. Так, моніторинг відносин України та ЄС вказує на те, що протягом першого півріччя 2007 р. головною темою для обговорення двома сторонами була внутрішньополітична криза в країні. У політичному діалозі України з Європейським Союзом на даному етапі пріоритетними питаннями виявилися такі:

- 1) вступ до Світової організації торгівлі;
- 2) підготовка нової посиленої Угоди між Україною та ЄС.

Незважаючи на глибокі внутрішні проблеми та непорозуміння 2007 року, в Україні все-таки був практично оформлений вступ України до Світової організації торгівлі. 5 лютого 2008 року в Женеві Генеральна Рада Світової організації торгівлі схвалила вступ України у СОТ, після чого був підписаний відповідний протокол. Україні залишалось лише в 30-денний термін його ратифікувати. Кінцевою ж датою стало 10 квітня 2008 року, коли Верховна Рада на засіданні прийняла Закон України “Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ”.

Варто зазначити, що приєднання до СОТ має для України стратегічне значення з точки зору двох важливих факторів: це умова для подальшої, поступової інтеграції України у європейські та світові процеси і структури, і системного реформування національної економіки згідно з принципами лібералізації та відкритості ринку. Крім того, інтеграція до СОТ – це ознака сталого розвитку країни – економічного, політичного, соціального. Водночас вступ до СОТ становить низку невирішених проблем, які досі гальмують розвиток економіки країни: необхідність ефективної реструктуризації промисловості і сільського господарства, підвищення стандартів виробництва та управління, налагодження нових ефективних механізмів захисту інтересів вітчизняного виробника. А це процес довгостроковий.

Вирішивши одне з найголовніших завдань, перед Україною постало питання, яке турбувало керівництво нашої держави не перший рік – можливість оформлення більш тісних відносин з ЄС. Україна розпочала переговори про нову посилену угоду з ЄС 5 березня 2007 року в Брюсселі, а 2-3 квітня 2007 року у Києві відбувся другий раунд офіційних переговорів. На першій зустрічі сторони обговорили графік переговорів на 2007 рік, структуру та організацію переговорів за тематичними напрямками в рамках відповідних робочих груп. Відбувся обмін думками стосовно

основних елементів угоди, її принципів та цілей. Сторони погодилися, що новий договір повинен стати масштабним амбіційним документом, який повинен вивести відносини України та ЄС на якісно новий рівень. Одним із ключових елементів повинно було стати створення поглибленої та всеохоплюючої Зони вільної торгівлі, яка сприятиме поступовій економічній інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

Варто зазначити, що переговори щодо нової посиленої Угоди про партнерство між Україною та ЄС досі тривають, але між сторонами існують певні протиріччя. Головним серед них є різне концептуальне бачення змісту та філософії зазначеного документа. Українській стороні відносини з ЄС вбачаються у формулі “політична асоціація + економічна інтеграція”. Євросоюз розглядає майбутній розвиток відносин з Україною тільки в рамках “політики сусідства”, що зовсім не гарантує перспективи її членства ні тепер, ні в майбутньому.

Отже, за час від оформлення своєї незалежності молода Українська держава вже встигла пройти свій шлях до Європи. На початку відносини будувались з позиції “байдужості та спостереження” з боку ЄС. Згодом ці відносини починають переходити у стадію “декларацій і формального заохочення”, але цей період триває недовго. Лише починаючи з 1996-1997 років відзначається початок зближення, реального співробітництва. Європейські лідери почали бачити в Україні “повноправну державу”. Значне поліпшення відносин з ЄС відбулося після подій під час президентських виборів 2004 року. Сьогоднішній рівень відносин можна охарактеризувати як досить суперечливий, тому що, по-перше, залишається незрозумілою позиція ЄС стосовно України та її місця у Європейській Спільноті, а по-друге, у зв’язку із ратифікаційною кризою Лісабонської угоди, неясними є перспективи розвитку самого ЄС.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте відносини між Україною та Європейським Співтовариством у 1991-1994 роках.
2. Визначте основні засади Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) між Україною та ЄС.
3. На Вашу думку, чому УПС набула чинності лише у 1998 році, через 4 роки після її підписання?

4. Визначте основні віхи співробітництва України з ЄС після набуття чинності УПС.
5. Окресліть основні положення Указу Президента України про Стратегію інтеграції України до ЄС 1998 року.
6. Яке значення для України мало прийняття Європейським Союзом програми “Ширша Європа – сусідство: нові рамки взаємовідносин із нашими східними та південними сусідами”?
7. Визначте зміст і особливості прийняття Плану дій Україна – ЄС.
8. Перерахуйте найбільш важливі угоди підписані між Україною та ЄС у 2005-2008 роках.
9. Як, на Вашу думку, відбувається виконання Україною Плану дій Україна – ЄС.
10. Яке значення для процесу євроінтеграції України має входження до Світової організації торгівлі?
11. На якій стадії знаходяться переговори щодо підписання посиленої угоди між Україною та Європейським Союзом?

Перелік використаних джерел

1. Тодоров І.Я. Україна на шляху до Європейської та Євроатлантичної Спільноти: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2006.
2. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / Під ред. В.М. Литвина. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2001.
3. Немиря Г. Україна між Європою та Євразією // Незалежний культурологічний часопис “Ї”. – 2001. – № 22. – <http://www.ji.lviv.ua>.
4. Шевчук С.В., Кравчук І.В. Ніщський договір та розширення ЄС. – К.: Вид-во “Логос”, 2001.
5. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002.
6. Бурдяк В., Ротар Н. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці: “Рута”, 2004.
7. Андрущенко С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі: Монографія. – К.: “Логос”, 2005.
8. Василенко С.Д. Європейський процес і Україна. – О.: Ісц Політехнічний університет, 1996.
9. Крушинський В. Розширення Європейського Союзу і проблема участі України в інтеграційних процесах // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. – 2003. – Вип. 10.

10. Хоффман Л., Мьоллерс Ф. Україна на шляху до Європи. – К.: “Фенікс”, 2001.
11. Зінчук Т. Аграрна політика України: можливості та перспективи інтеграції в ЄС // Економіка України. – 2000. – № 12.
12. Рудяков П. Європейський Союз – Україна: еволюція підходів // Політична думка. – 2002. – № 1.